

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VIII.

V sredo 23. kozoperska (oktobra) 1850.

List 43.

Kako naj kmetovavec ravná, de svojo govejo živino kuge obvarje?

(Dalje sledi.)

De tedaj naša domača živina te ptuje bolezní ne naleze, je treba vse prilóžnosti in pota natanjko poznati, po katerih se okuženje prigodí.

Zastran tega uči stara skušnja tóle: Skorej vselej, kader je v vojski veliko rusovskih armad v naše (avstrijanske) kraje ali saj blizo naših méj prišlo, se je goveja kuga po njih zatrosila, zakaj za njimi se ženó iz Rusovskhi puščín goveda, ki služijo armadi v živež. Taka je bila v létu 1805, 1809 in 1813 v nemških vojskah, katerih so se tudi Rusi vdeležili; taka je bila v létu 1828 ob rusovsko-turški vojski, ko so Rusi Moldavo in Valahijo posedli; taka je bila lani, ko so Rusi na Ogerskim naši armadi pomagali in s svojimi govedi govejo kugo nar poprej po Ogerskim zatrosili, od kodar se razširja zdej krog in krog, zmirej dalje in dalje.

Če se je le enkrat ta kuga kje začela, najde sto in sto dostikrat skrivnih potov, po katerih se naprej trosi. V poterjenje tega vam hočem le eno zgodbo povedati: Nek mesár je kupil na goveji kugi bolniga vola, ga je skrivéj zaklal in mesó prodajal. Kuharica prinesse tako mesó domú, ga po navadi zmiže v vodi, preden ga k ognju postavi, in to vodo v pominjek vlije. Te pomije dobijo domače krave — in vse po versti zbolijo in pcepajo na goveji kugi!

Nar boljši in nar ojstrejši naprave in vradni ukazi nič tedaj ne pomagajo, če si vsak posamesen gospodar na vso moč sam ne prizadeva, vse odverniti, kar more kužnino (Ansteckungstoff) v njih hlev zanesti.

Kaj pa je pri kugi kužno? Odgovor: vse kar od take bolne živine pride, namreč: sapa in sopúh, ki iz nje puhti; sline, solzé, govna, scavnica, kri, mesó, loj, vés drob, koža, rogovi, parklji, rep — z eno besedo: vse je navdano s kužnino, — živina je kužna, kar je je.

Kako se pa zatrosi ta strašna boleznin? Grozno bi se kdo motil, ko bi mislil, de je svojo živino že kuge obvaroval, če ona ne pride z bolno skupej. Res je scer de večidel ena živina od druge to boleznin naleze na živinskih somnjih, pašnikih, potih, — pa tudi ravno tako gotova je, de jo mesarji zanesó, kadar kakšno tako bolno živino kupijo, posebno če jo skrivéj zakoljejo, in jo po navadi poprodajo; tudi usnjarji in strojarji, ki kože bolne živine, — svéčarji, kitak loj nakupujejo, jo zanesó med našo domačo živino; — tudi konjederci in drugi mazači, ki bolno živino ozdravljajo in iz eniga hleva v družiga gredó, so to boleznin že tavžentkrat zanesli. Zanesse jo tudi vsak človek, ki iz hleva bolne živine v hlev zdrave živine gré; kužnina se vleže v njegovo oblačílo, in če gré človek s tem oblačílam v zdrav hlev, jo zna zatrositi.

Sapa, če vleče iz eniga hleva v družiga, zanesse tudi kužnino v ta hlev. Ja clo prešiči, psi, mačke, kuretna, če kaj kužnina na-se dobijo, jo zamorejo iz eniga hleva ali dvoriša v družiga zanesti.

Lejte! koliko potov je, po katerih se zamore goveja kuga zanesti. Ali ne bo vsak iz tega lahko spoznal, de se ta kuga zamore le s tem odverniti in začeta zatréti, če vsak gospodar na vse strani skerbno pazi, od kodar bi se utegnila kuga zanesti. O tacih časih tedej, ki je kuga že blizo naših méj, je sosebno na vsako goved gledati, ki se iz sosedščine take dežele pripelje, v kateri že kuga razsaja, in de senobena boleznin ne zatají, od ktere se je le količkanj bati, de bi utegnila goveja kuga biti.

Perve znamenja te boleznin niso nič kaj različne od družih vročinskih boleznin; goveda so klaverne in žalostne, včasih pa tudi divje in hude, — jéd se jim vpira, včasih so pa tudi požrešne; sapa je nekoliko težji in poredkama se sliši, de živina pokašljeje; smerček je bolj suh, gobec vroč, — govna (blato) je o začetku boleznin suha, kakor sožgana; govedo se žalostno derži, postavlja noge bolj pod trebuh, ki ga boli, — pozneje mu začno iz oči solze teči in driska ga prime, ki ji eno poglavitniših znamenj te boleznin. Kakor hitro živina s popisanimi znamenji zbolí, je treba natanjko paziti, kaj de bo, in berž gosposki oznaniti, de se začetek kuge ne zanemari. Perve bolne goveda, če imajo zares govejo kugo, in če je gospodar to brez skrivanja vradí (gosposki) na znanje dal, se pobijejo in s kožo vred globoko zakopljejo, — gospodarju pa se cena pobite živine poverne.

Županam in županijskim možém naj bo tedaj poglavitna skerb naložena, de po svoji županii vsim posestnikom živine na serce položijo, de pridno pazijo zdej na vse goveje boleznin, če se jim le količkanj čudne zdé. Bolji je perva skerb, kakor perpozni kès!

Prav bi tedaj bilo, ko bi župani ta podúk, kteriga smo v 41. listu „Novíc“ začeli, krog in krog po svoji županii razglasili.

(Dalje sledi.)

Dva dopisa visocija ministerstva kmetijstva krajnski kmetijski družbi.

Z veseljem naznanimo izpis dveh dopisov, ki ju je pretekli teden krajnska kmetijska družba od visocija c. k. ministerstva prejela.

Eden teh dopisov zadeva tisto pritožbo, ki jo je odbor podružnice N. zoper kmetijsko družbo zastran novih postav na štiri strani predložil in tudi po časopisih mesca rožnika razglasiti dal. Slavno ministerstvo kmetijstva je v razsodbi te pritožbe očitno poka-

zalo, de vstavno pot hodi in vstavno ravnanje varuje.

Okrajšani izpis imenovaniga dopisa, ki ga je ministerstvo S. dan t. m. družbi poslalo, se tako le glasi: „Ministerstvo se je do dobriga prepričalo, de je kmetijska družba pri osnovi svojih novih postav popolnoma pravo pot šla, in de je v vsih rečeh natanjko volji svojih udov zadostila. Napadki podružnice N. tedaj sami po sebi razpadejo, in niso nič družiga kakor nasprotne misli le nekterih mož, ki niso pri veliki večini družtvinih udov nobene podpore našli. Ministerstvo obžaljuje, de je podružnica N. postave takó napčno zapopadla in s tem le razpartijo vžgala, ktera bi bila utegnila zedinjeno delavnost družbe overati. Naj da središe kmetijske družbe to podružnici N. na znanje.“

Nadjamo se, de je ta pravična razsodba ministerstva sleherno razpartijo poravnala in de se bomo prihodnjič vsi s združeno močjo le v prid in povzdigo kmetijstva svoje drage domovine poganjali.

Drugi dopis visociga ministerstva od 11. t. m. pohvali kmetijsko družbo zavolj podkovijske in živinozdravniške šole, iz ktere je dežela v pretečnim létu že več dobro izučenih kovačev in umnih pripomočnikov v živinskih boleznih dobila. Slavno ministerstvo pravi, de je z radostjo veseli izid lanjskiga šolskiga léta zaslišalo, in želi, de bi hvale vredno prizadevanje kmetijske družbe vseskozi tako pridno ostalo.“

Ipavska bórja.

(Okrajšani popis g. Matija Vertovca iz slov. berila.)

(Konec.)

Ipavska dolina, kotlu pešene zemlje podobna, v katerim poléti strašno žgè, je kot Kras in Istra preveč zrečena in gòla, torej suši podveržena, pričakuje pa mirniga in rodovitniga dežja le od juga. Ponočne rose, ktere drugej dež namestujejo, so ob hudih vročinah v dolini čisto neznane. Ako ni 10—14 dni dežja, že vse po njem zdihuje, ptiči omolknejo, ali iz doline bežé. Sèm ter tjà morajo ljudjé sebi in živini vode voziti. Večkrat so jo že od Súšeta na Rebernicah na Teržaško cesto po kasí vozili; 1804 so jo iz enaciga studenca v Terst vozili in na bokale in kozarce prodajali. Kadar škripanje vrat in vse druge znamenja nič več ne zdajo, pazijo ljudjé na jug. Snoči ali danas jutro je bilo slišati mnogih zvonov od juga, ki so vabili k dežja prošnim molitvam; to pové sosed sosedu, s tem potolažijo mati žalostno družino; vedno se vse na jug ozira, in lej! že se kažejo oblačiči od juga, podobni sivim jančkam, spremené se počasi v velike oblake, ki se gor kopajo in že dva dni in noči čez Nanos bežeči derejo. Že se nebó otamni, že zagromí in debeli kanci naletujejo; ali, kot de bi z očesam trenil, se borja oglasi, in pred ko ura mine, ni ga več oblačiča na nebu; — borja pa piha dva dni in tri noči, de se še vse trikrat bolj posuši. To pa ni še zadosti; ko se v taki potrebi čez osem dni v drugič, ali še clo o treh tednih v tretjič na dež napravi, ga borja ravno tako razpodí.

Polétna borja navadno ne meče; ker pa dež odganja in zemljo suši, de sadú ne da, je škoda, ktero nakloni, tolikanj večí. Ni čuda po tem takim, de bi Ipavec raji imel borjo tri tedne pozimi, kot tri dni poleti. Če ni borje pozimi, ni tudi mraza, de ljudjé, kar se večkrat primeri, lahko celo zimo v nogradih delajo. Ko pride huda borja na mehko ali zrelo grojzdje, ga omandra, pobije, na tla pomeče, de se človeku milo storí. Pa vender pri vsih hudih borjah okoli leta, se stisne in skrije marsikteri grojzdik med tètne mladike in perje, de hvaležno poverne na svojo mater marljivo obrnjeni trud.

Vse druge hude vremena Ipavcu toliko ne prizadenejo, in toliko škode ne storé, kot sama borja; ta stisne in skerči pridelke večkrat na tretjino tega, kar bi bil brez nje lahko pridelal. Pa nikjer ni vse ravno takó, kakor bi si človek želel. Ipavec je pri vsi borji veseliga serca; rad pripoveduje, kako de se je ž njo bojeval. Ako mu létas borja 100 tèt vviije, polomi ali z mrazam umorí, jih k létu 200 pogrebenča, ali vsadi, in ko se da, v bolj zatišen kraj, de bi mu vince še serce razveselilo.

Ta sostavik je iz lastnih, 42 létnih skušinj spisan, ne besedica zmišljena mu ni priložena, pa slednji bo lahko razumel, de, ako bi vse, kar je tukaj od borje rečeniga, se vsako léto pripetilo, bi mogli Ipavci v kako drugo deželo se preseliti.

Cesarški davki

za prihodnje leto 1851.

10. dan tega mesca so cesar s svojimi ministri naznanili naslednji patent, s katerim so cesarski davki za prihodnje léto 1851 predpisani, kteri se bojo odrajtovali od zemljiš (gruntov), pohištév, pridobitka (Erwerb) in dohodkov.

Ti davki ostanejo za prihodnje léto ravno tolikšni, kolikoršni so v létašnjim létu bili, zato — pravijo cesar v imenovanim patentu — ker zgodbe pretečenih poslednjih lét in mnoge nove vradniške naprave nikakor ne pripusté, de bi se zamogli za prihodnje léto davki ponížati. Prepričani, de bojo Njih zveste ljudstva Jih krepko podpirale v dosegi predpostavljenih namenov, predpišejo tedaj na podlagi §§. 120. in 121.³⁾ državne vstave in po nasvetu Svojih ministrov:

1) de ostanejo zemljišni (gruntni), hišni, pridobitni in dohodkini davki za prihodnje léto, kakor so v létašnjim 1850 bili;

2) ker je kataster zdejtudi na Saleburškim in Marskim dokončan, stopite tudi ti deželi za prihodnje léto v versto tistih dežel, v kterih se 16 gold. od sto čistiga doneska plačuje;

3) za Ogersko, Erdeljsko, Horvaško, Slavonsko, Serbsko vojvodino in Temeški Banat, kjer še ni kataster dogotovljen, pride posebni patent;

4) ravno tako pride tudi za Lombarško-Beneško deželo posebni davkini patent, ki bo razmeram teh deželá primerjen.

Še eno oglasilo zastran besede „župan“ in „nadžupan“.

(Konec.)

Kar pa zadnjič kresijskiga ali krogovinskiga prednika zadene, se zamore po nasvetu zlagavcov srenjske postave nar pripravniši krogovinski poglavar, in krogovinska vladija poglavarstvo imenovati, tolikanj bolj, ker je v naši deželi, ki le eno samo krogovino ima, krogovinski poglavar ob enim tudi deželni poglavar, in se mu torej to ime tolkanj bolj spodobi; desiravno ga zdaj po novim le „Statthalter“, to je, deželni (cesarjeviga) namestnika imenujejo. — Pa zraven tega iména: krogovinski poglavar bi se utegnil, kakor drugi dosedaj omenjeni predniki, še z mnogimi drugimi pripravnimi primki zvati, postavim krogovinski pred-

*) §. 120. državne vstave pravi: »Dokler se ne bojo postave po vstavni poti (v državnih zborih nasvetovane in od cesarja poterjene) dale, se bojo dostojne naprave po ukazih vpeljale.« — §. 121. pa: »Dokler ne stopijo nove postave v veljavnost, obderžé obstoječe svojo moč. Obstoječi davki se bojo pobirali, dokler nove postave (državniga zbora v soglasju s cesarjem) družiga ne določijo in vpeljejo.«